

UOT 04:37

DOI: 10.25045/jpis.v12.i1.13

Ocaqverdiyeva S.S.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
allahverdiyevabasira@gmail.com

AZƏRBAYCANDA MİLLİ TƏHLÜKƏSİZ İNTERNET MƏRKƏZİNİN YARADILMASI: PROBLEMLƏR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Daxil olmuşdur: 05.10.2020. Düzəliş olunmuşdur: 30.10.2020. Qəbul olunmuşdur: 07.11.2020.

İnternetdə uşaq və yeniyetmələrin təhlükəsizliyi problemi son illərin aktual mövzularındandır. Uşaq və yeniyetmələr virtual məkanda tez-tez təhlükələrlə üzləşirlər. Bu isə onların sağlamlığına, psixologiyasına və vətəndaş kimi düzgün inkişafına mənfi təsir göstərir. İnternet mühitində təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi, uşaq, yeniyetmə və gənclərin kiberməkanda olan təhlükələr haqqında məlumatlandırılması məsələsi dövlətin informasiya təhlükəsizliyində əsas məsələlərdəndir. Bununla əlaqədar olaraq, ölkələrdə milli informasiya təhlükəsizliyi strukturları yaradılır, tədqiqatçılar tərəfindən kibertəhlükələrin yaratdığı mənfi nəticələr təhlil edilir, monitorinqlər aparılır, proqnozlar verilir və həm dövlət, həm də beynəlxalq müstəvidə ciddi hüquqi sənədlər qəbul edilir. Tədqiqatın məqsədi informasiya təhlükəsizliyi, kibercinayətkarlıq və virtual məkanda mövcud olan təhlükələrin qarşısının alınması və bu tipli digər məsələlərin həlli üçün Azərbaycanda Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzinin yaradılmasının vacibliyini göstərməkdir. Tədqiqatda uşaqların kibertəhlükəsizliyinin təmin olunması üçün bir sıra ölkələrdə Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzlərinin fəaliyyəti araşdırılmış, işlərində meydana çıxan problemlər analiz olunmuşdur. İşdə müqayisəli təhlil və sistemli yanaşma metodlarından istifadə edilmişdir. Məqalədə əldə edilən nəticələr elektron dövlət mühitində, virtual məkanda uşaq və yeniyetmələrin İnternet təhlükələrdən qorunması üçün Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzinin qurulması və səmərəli fəaliyyəti üçün əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: *təhlükəsiz İnternet, məlumatlandırma mərkəzləri, zərərli məlumatlar, informasiya təhlükəsizliyi.*

Giriş

Son illərdə yeni İnternet xidmətlərinin yaranması səbəbindən beynəlxalq şəbəkə istifadəçilərinin sayı artmaqda davam edir, nəticədə şəbəkəyə sürətli, böyük həcmli və müxtəlif məzmunlu informasiya axını daxil olur. Bu isə istifadəçiləri kibertəhdidlərə cavab verməkdə çətinliklər qarşısında qoyur.

Məlumdur ki, İnternet istifadəçilərinin əsas hissəsi uşaq və yeniyetmələrdir. Bu gün İnternet uşaqların həyatında mühüm rol oynayır, onların qarşısında tamamilə yeni və informasiya ilə zəngin bir dünya açır [1]. Son dövrlərdə İnternetdən istifadə bacarıqlarına görə yaş qruplarında fərqliliklər daha çox nəzərə çarpır. Daha kiçik yaşlı uşaqlar hələ normal oxuma və yazma bacarıqları əldə etməzdən əvvəl İnternetdən istifadə etməyə başlayırlar. Artıq azyaşlılar üçün İnternetdən istifadə fərdiləşmişdir, onlar daha çox vizuallığa can atır, mobil qurğulardan və planşetlərdən istifadə edərək fəal şəbəkə istifadəçisinə çevrilmişlər. Araşdırmalara görə, son dövrlər uşaqların İnternet aktivliyi artmışdır, onlar demək olar ki, günün çox hissəsini öz smartfon, kompüter və ya mobil telefonlarından istifadə etməklə virtual məkanda keçirirlər. Lakin bu rəqəm müxtəlif ölkələr üzrə bir-birindən fərqlənir. Məsələn, Slovakiyada bu rəqəm 39%-dirsə, Norveçdə 71% dir. Estoniya, Fransa, Malta, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Serbiya və Slovakiya kimi ölkələrdə sosial mediadan istifadə bacarığına görə qızlar oğlanlardan daha öndədir [2].

Uşaq və yeniyetmələrə qarşı yönələn təhlükələrin əksəriyyəti sosial şəbəkələrdən qaynaqlanır. Ailəsində sosial problemlər yaşayan, sosiallaşmaqda çətinlik çəkən, səhhətində müəyyən problemlər olan uşaqlar virtual məkana daha çox meyl edirlər. Belə uşaqlar psixoloji gərginlik, ailə münasibəti, özlərinə qaşı olan laqeydlərdən xilas olmaq üçün virtual mühitə üz

tuturlar. Virtual məkanda “dostlar” tapır, dərdlərini bölüşür, özləri haqqında fərdi məlumatları açıq şəkildə yayır, yeni-yeni insanlarla ünsiyyət quraraq özlərini ifadə etməyə çalışırlar. Beləliklə də, onların bədnıyyətli insanların mənfi təsiri altına düşmə ehtimalı böyük olur.

Rusiyada yeniyetmələrin təxminən 90%-i hər gün sosial şəbəkələrdən istifadə edir. Yeniyetmələrin içərisində 14-17 yaş arası olanların 69%-i və 12-13 yaş arası olanların 58%-i onlara uyğun olmayan və ya zərərli mesajların göndərildiyini qeyd edirlər [2].

Araşdırmalara görə azyaşlılara qarşı edilən zorakılıqların olduğu bu səhifələrin çoxu Avropadakı serverlər tərəfindən yerləşdirilir [3]. Hesabata əsasən aydın olur ki, onlayn mühitdə uşaqların cinsi istismarı ilbəil artmaqda davam edir. Belə ki, 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə uşaqlara yönəlmiş cinsi zorakılığa dair materiallar 10%-dən çox, təxminən 89% təşkil edir.

Bu faktlar göstərir ki, İnternet mühitində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmaması səbəbindən uşaq və yeniyetmələr aqressiya, zorakılıq, terrora cəlb olunma, müxtəlif cəmiyyətlərə üzv olma, İnternetdən asılılıq və s. kimi İnternet təhlükələri ilə rastlaşa bilər və bu da cəmiyyət üçün böyük fəsadların yaranmasına səbəb olan nəticələrə gətirib çıxarar [3]. Çünki müasir uşaqların həm özləri şəbəkə mühitində aktivdirlər, həm də kibercinayətkarlar tərəfindən onlara qarşı yönəlmiş təhlükələr var. Bu problemlərin qarşısını almaq üçün dünyada müxtəlif təşkilatlar, qurumlar vasitəsilə qabaqleyici tədbirlər görülür. Bu tədbirlərdən biri də Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzlərinin (MTİM) yaradılmasıdır. Məqalədə uşaqların İnternet mühitində təhlükələrdən qorunmasında MTİM-in rolu analiz olunur və Azərbaycanda MTİM-in yaranmasının uşaqların kiberməkanda təhlükəsiz fəaliyyətini təmin edə biləcəyi ilə əlaqədar təkliflər verilir.

Təhlükəsiz İnternet Mərkəzlərinin yaranmasını şərtləndirən səbəblər və onların perspektivləri.

İnternet mühitində uşaqların təhlükəsizliyi ilə bağlı narahatlıqların başlıca səbəblərindən biri kimi ünsiyyətin virtual olmasını göstərmək olar. Virtual mühitdə insanların bir-birini görə bilməməsi və üzbəüz təmasın olmaması kibercinayətkarlara geniş imkanlar verir. Bu isə öz növbəsində İnternet istifadəçilərinin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək və elektron məlumatların istifadəsinə nəzarət etməkdə çətinliklər yaradır.

Kiberməkanda təhlükəsizliyin təmin olunması məsələsi dünyada bir çox dövlətlərin və əlaqədar təşkilatların qarşısında duran vacib məsələlərdən biridir. Avropa məkanında müxtəlif hökumət qurumları tərəfindən bu problemin həlli üçün müəyyən cəhdlər edilir. Avropa Birliyi (AB) İnternet mühitin bütün sahələrində uşaqların mühafizəsini dəstəkləyir və təhlükələrin qarşısının alınması üçün uyğun siyasət həyata keçirir.

Uşaqların İnternetin zərərli təsirlərindən qorunması məqsədilə 13 noyabr 2008-ci ildə Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqı (BTİ) tərəfindən “Kiberməkanda uşaqların müdafiəsi” (“Child Online Protection - COP”) təşəbbüsü irəli sürülmüşdü [4]. “Təhlükəsiz İnternet Proqramı” (Safer Internet Programme) 2009-2013-cü illəri əhatə edən proqram olmuşdur. Bu proqramın ilk fəaliyyət planı 1999-2004-cü illəri, növbəti isə 2005-2008-ci illəri əhatə edirdi. Proqramın məqsədi artmaqda olan təşəbbüsləri dəstəkləmək, keyfiyyətli kontent istehsalını stimullaşdırmaq və uşaqların cinsi xarakterli şəkillər vasitəsilə istismarının qarşısını almaqdan ibarət idi [5]. Bu proqram icra olunduğu dövrdə milli və ümumavropa səviyyələrində hər zaman İnternetə güvəni artıran, qanunazidd kontentlərlə mübarizə aparan kontent filtrasiyası və vətəndaş cəmiyyətinin uşaqların onlayn təhlükəsizliyi problemlərinə cəlb edilməsini həyata keçirmişdir. Həmçinin gənc insanların yeni texnologiyalardan istifadəsi ilə bağlı etibarlı bazaların yaradılmasını özündə əks etdirən proqrama maliyyə ayırmaqla tətbiq edilmişdir [6].

Uşaqlar üçün Daha Yaxşı İnternet (Better Internet for Kids, BIK) layihəsi təhlükəsiz İnternet proqramlarının davamı olaraq yaradılmışdır. Bu layihə Avropa Komissiyası (AK) tərəfindən maliyyələşdirilən, Avropanın uşaqları və gəncləri üçün daha yaxşı internet yaratmaq məqsədi daşıyan son təşəbbüsdür [7]. 2012-ci ildə qəbul edilmiş BIK Strategiyası AB-nin siyasəti çərçivəsindədir. Bu Strategiya İnternet haqqında uşaqlara daha yaxşı inteqrasiya edilmiş və daha

effektiv dəstək verməyə yönəlmişdir. Təhlükəsiz İnternet Proqramı uşaqların daha təhlükəsiz onlayn girişini və istifadəsini dəstəkləmək üçün həm özünü, həm də tənzimləmə təşəbbüslərini inkişaf etdirmişdir, lakin BIK Strategiyası yalnız uşaqların təhlükəsizliyini qorumaqla deyil, həm də gənclərin onlayn təcrübələrinin keyfiyyət məsələlərinə də toxunur.

Avropa ərazisində bütün uşaqlar onlayn olduqları zaman eyni texniki imkanlara və qorunma sistemlərinə malik deyillər. Bu səbəbdən də BIK Strategiyası parçalanmanın, qeyri-bərabərliyin qarşısını almaq üçün əsas tələblər toplusunu inkişaf etdirərək, etibarlı onlayn mühit üçün keyfiyyətli məzmun, təhsil dəstəyi, alətlər və tənzimləmələrlə yanaşı, qanunvericilik sahəsində də bunu nəzərə alır. Bu Strategiya AK-ya üzv dövlətlərlə uşaq və yeniyetmələr üçün avadanlıqlar və digər vasitələr istehsal edən sənaye müəssisələri arasında əməkdaşlığa görə beş əsas tələb irəli sürür [7]:

1. Uşaqlar üçün yaradıcı və tərbiyəvi onlayn məzmun istehsalını stimullaşdırmaq, həmçinin gənclər üçün müsbət onlayn təcrübəni təbliğ etmək;
2. AB-nin bütün məktəblərində rəqəmsal savadlılıq və onlayn təhlükəsizliyi təmin etmək;
3. Uşaqların İnternet haqqında məlumatlılığını artıraraq ondan etibarlı və məsuliyyətli istifadəni təmin etmək;
4. Yaşa uyğun gizlilik parametrləri, valideyn nəzarətindən daha geniş istifadə, yaş reytingi və məzmun təsnifatı nəzərə alınmaqla uşaqlar üçün təhlükəsiz mühit yaratmaq;
5. İnternetdə uşaqlara psixoloji təsir edən və cinsi istismar ilə əlaqəli materialların yayılmasına qarşı mübarizə aparmaq.

Avropada əhalini İnternetdə olan təhlükələr barəsində məlumatlandırmaq məqsədilə “Insafe” (www.insafe.org) adlandırılan Təhlükəsiz İnternet Mərkəzləri Şəbəkəsi yaradılmışdır [4]. Təhlükəsiz İnternet Proqramı çərçivəsində təhlükəsizlik siyasəti AB-yə daxil olan ölkələrdə yaradılan Təhlükəsiz İnternet Mərkəzləri (TİM) vasitəsilə həyata keçirilir. Bu mərkəzlər gənclərin İnternetdən və mobil qurğulardan təhlükəsiz və məsuliyyətli istifadəsini təmin etməkdə səlahiyyətləndirilmişlər. Onların fəaliyyətlərinə Veb 2.0.-ni inkişaf etdirmək, azyaşlı uşaqlar üçün keyfiyyətli kontent istehsal etmək, kibernetikaya qarşı fəaliyyət, uşaqların onlayn qaydada cinsi istismara cəlb edilməsinin qarşısını almaq, eyni zamanda uşaqların kompüterdən istifadəsi ilə bağlı baza biliklərinə olan ehtiyacı təmin etmək və onların kompüterdən istifadəsi zamanı yaranan riskləri öyrənmək daxil edilir.

TİM-in hədəfi məlumatlandırma və təhsil kampaniyaları həyata keçirməklə uşaq, yeniyetmə və gənclərin kibertəhlükələrə qarşı hazırlığını gücləndirməkdən ibarətdir. Bu kampaniyaların bir müsbət tərəfi də ondadır ki, həm uşaqların onlayn təhlükəsizliyi təmin edilir, həm də onları dəstəkləyənlərə eyni dərəcədə kömək göstərilir. Bu maarifləndirmə işinə nümunə olaraq, son zamanlar dünyanı dəhşətə gətirən COVID-19 pandemiyası ərəfəsində BIK saytı Avropadakı TİM-in mənbələri vasitəsi ilə koronavirusdan qorunmaq məqsədilə müxtəlif dillərdə kömək və məsləhətlər vermək üçün öyrədici materiallar təqdim edir [8].

“Təhlükəsiz İnternet Günü” TİM-in fəaliyyətlərində və təhlükəsizlik təqvimində əlamətdar bir hadisə kimi qeyd olunur və onlayn təhlükəsizlik üzrə Təhlükəsiz İnternet Forumu təşkil edilir [9]. 2004-cü ildən başlayaraq ənənəvi olaraq hər il fevral ayının ikinci çərşənbə axşamı günü “Təhlükəsiz İnternet Günü” kimi qeyd edilir. Bu tədbirdə dövlət təşkilatlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının, ictimaiyyətin və s. iştirakı ilə geniş fikir mübadiləsi aparılır. Uşaqlara qarşı yönəlmiş təhlükələri özündə ehtiva edən kibernetikadan sosial şəbəkələrə qədər bir çox mövzular burada müzakirə olunur. “Təhlükəsiz İnternet Günü” dünyanın 170-dən çox ölkəsində keçirilir [9].

İnternet İdarəetmə Forumu (İİF) – Birləşmiş Millətlər Təşkilatının çoxşaxəli müzakirə platformasıdır. Forum İnternetin mövcud hüquqi, siyasi, sosial və texniki tərəflərinə toxunur. Burada müzakirə ediləcək məsələlər arasında texniki standartlar, insan hüquqları, rəqəmsal texnologiyaların gündəlik və iş həyatına təsiri, iqtisadi və sosial inkişaf üçün yaranan imkanlar yer almışdır. İİF tövsiyə vermək funksiyasına malikdir və tədbir bütün iştirakçılara milli və beynəlxalq səviyyələrdə müvafiq qərarqəbuletmə orqanlarındakı müzakirələrə təsir göstərmək imkanı verir [10].

Onlayn xidmətlərə rəhbərlik. Onlayn xidmətlərə dair təlimatda uşaqlar və gənclər (həmçinin böyükklər) tərəfindən istifadə olunan ən populyar tətbiqlər, sosial şəbəkə saytları və digər platformalar haqqında əsas məlumatları Məlumatların Qorunmasının Ümumi Qaydası (ing. General Data Protection Regulation – GDPR) nəzərə alınmaqla istifadəçiyə təqdim etmək nəzərdə tutulur. Bu qayda AB tərəfindən 25 May 2018-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir. Avropa daxilində fərdi məlumatların qorunması (gizlilik) qanunlarını tənzimləmək üçün hazırlanmış GDPR, şirkətlərin öz məlumatlarının işlənməsini necə təsvir etdiyinə dair şəffaflıq qaydalarını dəqiqləşdirir [11,12].

Qanunun 8-ci maddəsində uşaqların fərdi məlumatlarının emalına razılıq verilməsi ilə bağlı xüsusi tələblər var. Qaydalara əsasən, 16 yaşdan kiçik bütün uşaqlar üçün informasiya cəmiyyəti xidmətlərinin birbaşa onlara təqdim edildiyi yerlərdə valideyn razılığı tələb olunur. Bununla yanaşı, AB-yə üzv dövlətlər yaş həddini 15, 14 və ya 13 yaşa endirmək qərarı qəbul edə bilirlər [11,12].

Avropa Təhlükəsiz İnternet Mərkəzləri Şəbəkəsi, BIK portalı və illik Təhlükəsiz İnternet Günü kimi bütün tədbirlər AB tərəfindən maliyyə dəstəyi alır. BIK Strategiyası bu nailiyyətlər üzərində qurulur, eyni zamanda üzv ölkələrdən və sənayedən AB-nin tələblərinə uyğun olmağı və İnternet məsələlərinin milli səviyyədə hərtərəfli həll olunmasını təmin etməyi xahiş edir.

Təhlükəsiz İnternet Mərkəzlərinin funksiyaları

Avropa məkanında əhalini İnternetdə olan təhlükələr barəsində məlumatlandıran, İnternet və mobil qurğularda təhlükəsizliyə görə məsuliyyət daşıyan və Avropanın 30 ölkəsində fəaliyyət göstərən TİM mövcuddur. Adətən, TİM-in tərkibində aşağıdakı xidmətlər fəaliyyət göstərir [13]:

- Məlumatlandırma mərkəzləri;
- Gənclik Panelləri;
- Yardım xətləri;
- Qaynar xətlər;
- Sənaye;
- Tədqiqatlar.

Məlumatlandırma mərkəzləri səlahiyyətli insanları, valideynləri, himayədarları və müəllimləri uşaq və gənclərin İnternetdən istifadəsi zamanı yaranacaq potensial risklər və inkişaf etməkdə olan tendensiyalar barədə məlumatlandırır və onların təhlükəsiz qalmasını təmin edir [13]. Onlar uşaqlarda, gənclərdə, valideynlərdə, baxıcılarda və müəllimlərdə onlayn təhlükəsiz qalmaq, İnternet və mobil texnologiyanın verdiyi fürsətlərdən istifadə etmək bacarıqları, bilikləri və strategiyalarını gücləndirmək üçün məlumatlandırmanın artırılması işini təhsil materiallarının hazırlanması, kampaniyaların və informasiya sessiyalarının təşkili ilə aparırlar. Bu mərkəzlər European Schoolnet tərəfindən koordinasiya edilir və daha etibarlı İnternet, inkişaf etməkdə olan tendensiyalar barədə məlumatlandırma və aydınlatmanın artırılmasına yönəldirlər.

Gənclik Panelləri İnternetin təhlükələrindən qorunmaq üçün öyrədici xarakterli və gənclərdən təşkil olunmuş qruplardır. Belə qrupların nisbətən böyük yaşlı və İnternetdəki təhlükələr barədə məlumatlı olan üzvləri azyaşlılara İnternet təhlükəsizliyi və gücləndirmə strategiyası barədə məsləhətlər verir, yenilikçi mənbələr yaratmağa kömək edir və həmyaşıdlarına eSafety mesajlarını yayırlar [13]. Ölkədəki Milli İnternet şəbəkəsinin liderləri ilə görüşlər təşkil edir, səlahiyyətli şəxslərin diqqətini bu məsələlərə cəlb edərək, onların məsləhət və təcrübələrindən istifadə edirlər. İnternetin faydalı və ziyanlı tərəfləri ilə bağlı video-çarxlar, dərslər vəsaitləri və s. hazırlayırlar. Bu təşkilatın gündəliyində gənclərin iştirakı vacibdir və onlara fikirlərini ifadə etməyə, onlayn texnologiyalardan istifadə ilə bağlı bilik və təcrübə mübadiləsinə imkan yaradır, habelə təhlükəsiz qalmağın yollarına dair tövsiyələr verirlər. Ənənəvi olaraq hər il keçirilən Forumda hər bir MTİM, Ümumi Avropa Gənclik Panelinin (Pan-European Youth Panel) üzvləri dəvət edilir. Bu tədbir vasitəsilə İnternetdə və müasir mediada olan 12-18 yaş arası gənclər cari məsələlərin fayda və risklərini müzakirə etmək üçün bir araya gəlirlər. Məlumatlandırma mərkəzinin üzvləri, sənaye nümayəndələri, siyasətçilər və digər maraqlı tərəflər mediadan istifadə

ilə bağlı müxtəlif məsələləri müzakirə edirlər. Rəqəmsal mediadan istifadə ilə məsələlər haqqında məlumatlandırma aparmaqla ən yaxşı İnternet təhlükəsizliyinə nail olmağın yollarını tapmağa çalışırlar.

Yardım xətləri İnternetdə təhlükəsizliyin təmin olunması ilə bağlı gəncləri, valideynləri, müəllimləri və himayədarları fərdi qaydada məlumatlandırır. Onlar “İnsafe” tərəfindən koordinasiya edirlər [13].

Qaynar xətlər cəmiyyətdən qanunazidd kontentlər (terrora cəlbətmə, vandalizm və nifrət dəstəkləyən materiallar, narkotik vasitələrin qeyri-qanuni istifadəsi və s.) və uşaqların cinsi istismarı ilə bağlı konkret faktlar haqqında məlumatları qəbul edirlər [13]. Qaynar xətlər bu tip faktları araşdırır, onlar həqiqətə uyğun olduqda bu materialların mənbəyini tapırlar. Əgər qeyri-qanuni kontent aşkarlanarsa, qaynar xətlər tərəfindən ölkənin hüquq-mühafizə orqanlarına, eyni zamanda İnternet xidməti provayderinə razılaşdırılmış məlumat verilir və prosedur qaydada ölçü götürülür. Əgər qeyri-qanuni kontent başqa bir ölkədə saxlanılırsa, bu haqda həmin ölkənin qaynar xəttinə məlumat verilir [13].

Bu sahədə mövcud olan “INHOPE” şəbəkəsi Beynəlxalq Qaynar Xətlər Assosiasiyası tərəfindən, www.inhope.org saytı vasitəsi ilə koordinasiya edilir. Assosiasiyaya Avropa İttifaqı üzvlərindən əlavə, Rusiya, Kanada, Tayvan, Avstraliya, Yaponiya, Koreya Respublikası və ABŞ daxildir. “İNHOPE” dünyanın 40 ölkəsində 45 qaynar xəttin aktiv və əməkdaşlıq şəbəkəsidir.

Sənaye. Sənaye tərəfdaşları BIK gündəliyinin əsas tərəfdaşlarıdır. Onlar məhsul və xidmətlərin dizayn baxımından daha etibarlı olmasını və müəyyən edilmiş hər hansı bir məsələyə müvafiq tədbir və cavabların verilməsini təmin etmək üçün AK və Avropadakı TİM-lər ilə birlikdə işləyərək, məlumatlandırma kampaniyaları keçirməklə yanaşı yeni-yeni materialları da inkişaf etdirirlər [13].

Tədqiqat. Onlar BIK gündəliyinin əsas tərəfdaşları kimi onlayn olaraq uşaq və gəncləri onların psixologiyasına təsir edən mövzularda məlumatlar və faktlarla təmin edirlər. Fəaliyyətləri zamanı ortaya çıxan meylləri müəyyənləşdirir, ona uyğun olan cavabları formalaşdırır və təqdim olunan problemlər üçün təsirli qaynaqlar yaradırlar [13].

Bəzi ölkələrin Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzlərinin təhlükəsizlik siyasəti

Zərərli İnternet kontentinin yayılmasına qarşı mübarizə və yetkinlik yaşına çatmayanları onlayn təhlükələrdən qorumaq beynəlxalq ictimaiyyətin ən aktual problemlərindən biridir. İnternetin mərkəzləşdirilməmiş olması, yaranmış problemlərin həllində milli səviyyədə görülən qabaqalayıcı tədbirlər və yaradılan strukturlar bu problemin həllinə kömək edə bilər.

MTİM-in yaradılması və apardığı siyasətlə bağlı ölkələrdə müxtəlif fəaliyyətlər mövcuddur. Bir neçə ölkənin MTİM-in təcrübəsini nəzərdən keçirək:

Böyük Britaniya TİM-i AK tərəfindən 2011-ci ilin yanvar ayında təyin edilmişdir. Bu mərkəz 3 təşkilatla tərəfdaşlıq quraraq maraqlı layihələr həyata keçirir [14].

- South West grid for learning – İnternetdən istifadəni öyrədir və müəllimlərlə işləyir;
- Childnet – İnternet mühitində təhlükəsizliyin təmin edilməsini öz fəaliyyətində missiya kimi üzərinə götürür;
- İnternet İdarəetmə Forumu – qaynar xətt kimi fəaliyyət göstərir və kriminal kontentlərlə mübarizə aparır.

Mərkəz beş əsas funksiyayı öz üzərinə götürür [14]:

1. Təhsil, təlim və maarifləndirmə: innovativ vasitələr, xidmətlər, mənbələr, kampaniyalar və təlimlər vasitəsilə İngiltərənin dayanıqlılığını artırmaq;
2. Yardım xətləri vasitəsilə uşaqların işləmə bacarıqlarını dəstəkləmək;
3. Qaynar xətlər vasitəsilə uşaqlara qarşı olan cinsi istismar məzmununun paylanmasının qarşısını almaq;
4. Gənclərin iştirakını təşkil etmək, onları rəqəmsal fəallığa ruhlandırmaq;

5. Rəhbərlik və əməkdaşlıq çərçivəsində onlayn təhlükəsizliyi özündə cəmləşdirən vahid İngiltərə qlobal eko-sistem yaratmaq.

Bu mərkəz İnternetin və texnologiyaların təhlükəsiz istismarı ilə bağlı böyük miqyaslı təbliğat kampaniyası həyata keçirir. Uşaqlar üçün təhlükəsiz elektron mühitin yaradılması məqsədilə peşəkarları işə cəlb edir və onlayn kriminal kontentlərə qarşı ölkə miqyasında əməliyyatlar aparır. Uşaqlar, valideynlər, himayədarlar və müəllimlər üçün onlayn resurslar hazırlayaraq, sosial şəbəkələrdə təhlükəsizliyə dair təbliğat aparır. Həmçinin ölkə miqyasında “Təhlükəsiz İnternet Günü”nün təşkilinə cavabdehlik daşıyır. Mərkəz ölkənin 4 İnternet provayderi ilə əldə etdiyi razılığa əsasən, “ailə nəzarəti” paketlərinin tətbiq edilməsi və onlara qoşulma üsullarını təbliğ edərək, qurğularda təhlükəsizlik məsələlərini, tövsiyələr və resursları istifadəçilərə təklif edir. Həmçinin öz işlərinin keyfiyyətli təşkili üçün peşəkarların reputasiyalarından bəhrələnilir. Onlar uşaqlar və gənclərlə işləyən mütəxəssislər üçün proqramlar hazırlayır, pulsuz onlayn proqram vasitəsilə onlayn təhlükəsizlik mövzularının geniş müzakirəsini keçirirlər.

Avstriya TİM-i Qeyri Hökumət Təşkilatı (QHT) olan Avstriya Tətbiqi İnternet İnstitutu tərəfindən yaradılıb. Mərkəz uşaqlar və gənclər arasında İnternetin, mobil texnologiyaların daha təhlükəsiz və daha yaxşı istifadəsini təşviq edərək digər ölkələrdə olan TİM-lərin funksiyalarını yerinə yetirir. *saferinternet.at* saytı vasitəsilə uşaqlara, valideynlərə və müəllimlərə rəqəmsal mediadan etibarlı, məsuliyyətli və effektiv istifadə etmək imkanı verir. Mərkəz İnternetdən istifadə zamanı təhlükəsiz qalmaqda əlaqədar video dərslər təşkil edir, broşurlar hazırlayır, təlimatlar, elektron təlim kursları və onlayn imtahanlar təşkil edir. Maraqlı fəaliyyətlərindən biri də odur ki, *saferinternet.at* vasitəsilə uşaq bağçası müəllimləri və 3-6 yaşlı uşaqların valideynləri üçün faydalı mənbələr və tövsiyələr təklif edir [15]. Mərkəz, həmçinin ölkədə “Təhlükəsiz İnternet Günü”nün keçirilməsində cavabdehlik daşıyır. Bu mərkəz Avstriya Tətbiqi Telekommunikasiya İnstitutu tərəfindən əlaqələndirilir. Konsorsiumun tərəfdaşlarından biri də Avstriya İnternet Xidmətləri Provayderləri Birliyi. Mərkəz *Saferinternet.at* saytı vasitəsilə dövlət orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları və sənaye tərəfdaşları ilə sıx əməkdaşlıq etməklə fəaliyyətini gücləndirir. Təklif olunan təşəbbüslər AK, federal nazirliklər və İnternet sənayesi (A1 və Facebook) tərəfindən maliyyələşdirilir.

*Rumıniya*da 1990-cı ildə *Save the Children Rumıniya* təşkilatı BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasına uyğun olaraq, ölkədə uşaq hüquqlarının təşviqi, müdafiəsi və izlənməsi məqsədi ilə milli qeyri-hökumət təşkilatı kimi yaradılmışdır [16]. 2008-ci ildən etibarən bu təşkilat Rumıniya təhlükəsiz İnternet layihəsini həyata keçirir və hazırda proqramın hər üç komponentini də əlaqələndirir. Bu mərkəzin funksiyalarına Avropanın digər TİM-lərinin tərkibində olan xidmətlər daxildir. Onlar tədqiqatlar aparmaqla onlayn olaraq uşaqlara və gənclərə müsbət təsir edən mövzularda müxtəlif məlumatlar, faktlar toplayaraq təqdim olunan problemlər üçün təsirli mənbələr yaradırlar.

Ora de Net layihəsi çərçivəsində Rumıniya dövləti uşaqlar, valideynlər, müəllimlər və mütəxəssislər arasında İnternet mühitində təhlükəsiz qalmağı təbliğ etməklə məlumatlandırıcı sessiyalar keçirir və təlimlər təşkil edir. Layihə, həmçinin qeyri-qanuni məlumat (zərərli məzmun daşıyan) və uşaq cinsi istismarını ehtiva edən materiallara qarşı mübarizə aparmaqla İnternetdən və yeni informasiya texnologiyalarından məsuliyyətli istifadəyə təşviq edir. Həmçinin Rumıniya TİM-nin daxilində fəaliyyət göstərən bir qrup gənc könüllülərin dəstəyi ilə insanlarda nifrət yaradan kontentlərə, aqressiv nitqə və kiberhücumlara qarşı necə davranmaqla bağlı məsləhətlər verilir. Könüllülər tərəfindən hazırlanan resursların və kampaniyaların təşkilində təcrübəli insanların və mütəxəssislərin tövsiyələri nəzərə alınır və müvafiq orqanlara təqdim edilir, yerli hakimiyyət orqanları, məktəblər, valideyn birlikləri, digər QHT və media qurumları ilə tərəfdaşlığı inkişaf etdirirlər.

Almaniyada TİM2008-ci ildə yaradılmışdır. Bu uşaqlar və gənclər arasında İnternet və mobil texnologiyaların daha etibarlı və daha yaxşı istifadəyə təşviq edir. Mərkəzin tərkibinə həm uşaqlar,

həm də valideynlər üçün nəzərdə tutulmuş Yardım xətti, xüsusən uşaq pornoqrafiyası, cinsi istismar, irqçilik və ksenofobiya ilə əlaqədar İnternetdəki qanunsuz məzmun barədə məlumat vermək üçün iki milli xəbərdarlıq platforması (*internet-beschwerdestelle.de* və *jugendschutz.net*) daxildir. Bu mərkəz Milli Məsləhət Şurasının üzvləri (çox hissəsi dövlət orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları və sənaye tərəfdaşları nümayəndələrindən ibarət olan qurum) ilə intensiv olaraq görüşlər təşkil edir, təcrübə mübadiləsi aparır və onlar tərəfindən dəstək alır [17].

Almaniyada aparılan *klicksafe* məlumatlandırma kampaniyası media savadlılığı artırmağa, İnternet və yeni medianın lazımı səviyyədə işlənməsinə təsir edir. Layihənin fəaliyyət sahələri (məzmun, ixtisas, marketinq) ictimai kampaniyalar və maraqlı tərəflərlə yeni əlaqələr yaratmaqdır [17].

Klicksafe Youth Panel – rəqəmsal meyllər və onlayn dünyanın aktual problemləri ilə maraqlanan tələbələrdən ibarət bir qrupdur. Onlar tələbə və gənclərlə “Facebook”, “WhatsApp” vasitəsilə və daha çox danışıqlar aparmaqla rəqəmsal kainatda gəzməyə kömək edirlər. 2009-cu ilin yanvar ayından etibarən *klicksafe*, müxtəlif orta məktəblərin nümayəndələri ilə Kooperativ Gənclər Panelini əlaqələndirmişdir. *Children's Panel* 2013-cü ilin sentyabr ayında yaradılmışdır, 9-12 yaş arasındakı uşaqlara yönəldilmişdir. Bu layihənin işinə məktəblərdə işçi qrupların əlaqələndirilməsində iştirak edən müəllimlər tərəfindən nəzarət olunur.

Rusiyada TİM 2008-ci ildən İnternet Texnologiyaları Regional İctimai Mərkəzi, “Angel Koalisiyası” və “Soprotivlenie” insan hüquqları hərəkəti konsorsiumu olan Rusiya QHT-lərinin dəstəyi ilə fəaliyyətə başlamış, Rusiya Mülki Palatası və Uşaq Ombudsmanı idarəsinin rəhbərliyi tərəfindən dəstəklənir [18].

Rusiyadakı TİM *www.saferunet.ru* saytı vasitəsilə uşaqlara zərərli proqram, İnternet fırıldaqçılar və “onlayn uşaq ovçularından” necə qorumağın yolları izah olunur, İnternetin faydaları və təhlükələri haqqında məlumat verilir. Yeniyetmələrə onların psixologiyasına təsir edən, İnternetdə “beyin yuyulması” aparan insanların toruna düşməmək üçün tövsiyələr, kibertəhdidlərdən (kompüter, maliyyə və s.) qorunmaq, narkotikin qurbanı olmamaq üçün intensiv olaraq məsləhətlər verilir. Sayt orta və yaşlı insanların təhlükəli proqramlar və İnternet fırıldaqçılarının toruna düşməməsi üçün mütəmadi olaraq materiallar təqdim edir. Təriqətlər, ekstremist və terrorçu qruplara cəlb olunmamaq üçün təbliğat aparılır, İnternetdə uşaqların cinsi istismarı, narkotiklər, kibercorakılıq, ünsiyyətlə bağlı və digər təhlükələr barəsində məlumatlar yerləşdirilir. Sistem, həm də faydalı məlumatların yüklənməsini təmin edir və vətəndaşların virtual təhlükələrdən qorunması üçün texniki imkanlar təklif edir. Mərkəzin veb sahifəsində kibertəhdidlərin müxtəlif növləri haqqında Rusiyanın aparıcı ekspert və analitikləri tərəfindən ətraflı şərh verilir və istifadəçilərə konsaltinq xidməti göstərir. 2012-ci ildən Rusiya İtkin Düşmüş Uşaqların Məlumat Bazasına inteqrasiya edilmişdir. *www.nedopusti.ru* saytı vasitəsilə axtarılda olan uşaqların elanı verilir. Mərkəz Rusiya Federasiyasında “Beynəlxalq Təhlükəsiz İnternet Günü”, “Təhlükəsiz Runet Həftəsi” kimi tədbirlərin təşkilatçısıdır. Bu mərkəz AK-nın Təhlükəsiz İnternet Proqramı çərçivəsində fəaliyyət göstərən, Avropa İttifaqı və Rusiyanın TİM-lərini birləşdirən İNSAFE Avropa şəbəkəsinin və INHOPE – Beynəlxalq Qaynar Xətti Şəbəkəsinin üzvüdür.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz TİM-lərin hər biri TİMŞ-ə qoşulmuş 30 TİM ilə əlaqəli işləyir, hər ilin fevral ayında “Təhlükəsiz İnternet Günü”nü qeyd edir, Forumlarda iştirak edərək birgə informasiya və təcrübə mübadiləsinə qoşulur, hesabatlar hazırlayır və sosial sorğular keçirməklə daha yaxşı təhlükəsiz İnternet mühitinə nail olmağa çalışırlar.

Araşdırmalar göstərir ki, müxtəlif ölkələrdə milli təhlükəsizliklə əlaqədar görülən tədbirlərə baxmayaraq İnternet genişləndikcə yeni kibercurbanların sayı da çoxalır. Azyaşlı istifadəçilərin təhlükələr barədə məlumatlılığı və təcrübəsizliyi onların kibercinayətkarların toruna düşməsinə təkan verir. Texnologiyaların sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə uşaq, yeniyetmə və gənclərin İnternetdən etibarlı istifadə üçün bilik, bacarıq, vasitə və ən başlıcası isə keyfiyyətli onlayn kontentə çox ehtiyacı vardır. Bu məsələlərin həllində TİM-lər öz töhfəsini verir, Avropa

şəbəkəsinə qoşularaq milli məlumatlandırma mərkəzlərinin apardıqları ümumi siyasəti yerinə yetirməkdən əlavə bir missiya kimi ölkələrin öz milli xüsusiyyətləri, adət-ənənələri, baş verən mühüm hadisələri barəsində olan problemləri təbliğ edirlər. Azərbaycan Respublikasında son zamanlar pandemiya və qonşu dövlətin ərazi iddiası ilə əlaqədar baş verən informasiya müharibəsi kimi problemləri nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, ölkədə MTİM-nin yaradılmasına böyük ehtiyac vardır.

Azərbaycanda uşaqların kiberməkanda təhlükəsizliyi ilə bağlı görülən işlər

Hər bir ölkənin informasiya məkanı, informasiya mühiti, informasiya ehtiyatları və texnologiyaları cəmiyyətin sosial-iqtisadi, elmi-texniki, mədəni inkişafının səviyyəsini və eyni zamanda onun inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirir. Ölkənin virtual məkanda təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin bir hissəsidir. Milli təhlükəsizliyin ayrı-ayrı komponentlərinin informasiyalaşdırılmasının xüsusiyyətlərinin və onların informasiya təhlükəsizliyi ilə qarşılıqlı əlaqələrinin analizi də göstərir ki, artıq “milli təhlükəsizlik” və “informasiya təhlükəsizliyi” anlayışları məzmun və mahiyyət baxımından bir-birlərindən o qədər də fərqlənmir [19].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 aprel 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”da informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, elektron mühitdə yarana biləcək təhlükələrin qarşısının alınması bir istiqamət kimi təyin edilir. Milli Strategiyada nəzərdə tutulmuş “Uşaqların qanunazidd və təhlükəli kontentdən qorunması üçün “təhlükəsiz internet” mexanizminin işlənilməsi və tətbiqi” ölkəmizdə uşaqların elektron mühitdə təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair görüləcək işlərə təkan verir [20].

“Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 oktyabr 2018-ci il tarixli Qanunu 1 yanvar 2020-ci ildə qüvvəyə minmişdir [21]. Bu Qanun Azərbaycanda uşaqların kiberməkanda qorunmasına dəstəkdir. Burada məqsəd yetkinlik yaşına çatmayanların informasiya təhlükəsizliyini təmin etmək, uşaqların qorunması üçün qanunvericilik zəmanətləri və təşkilati-hüquqi mexanizmləri tətbiq etməkdir. Həmçinin uşaqlar arasında yayılması qadağan edilmiş məlumatların siyahısı, paylanması müəyyən yaş qrupları arasında məhdud olan məhsulların yaş təsnifatı və informasiya məkanına ictimai nəzarət imkanları ilə məhdudlaşır. Ölkədə qanun çərçivəsində müəyyən tədbirlər yerinə yetirilir.

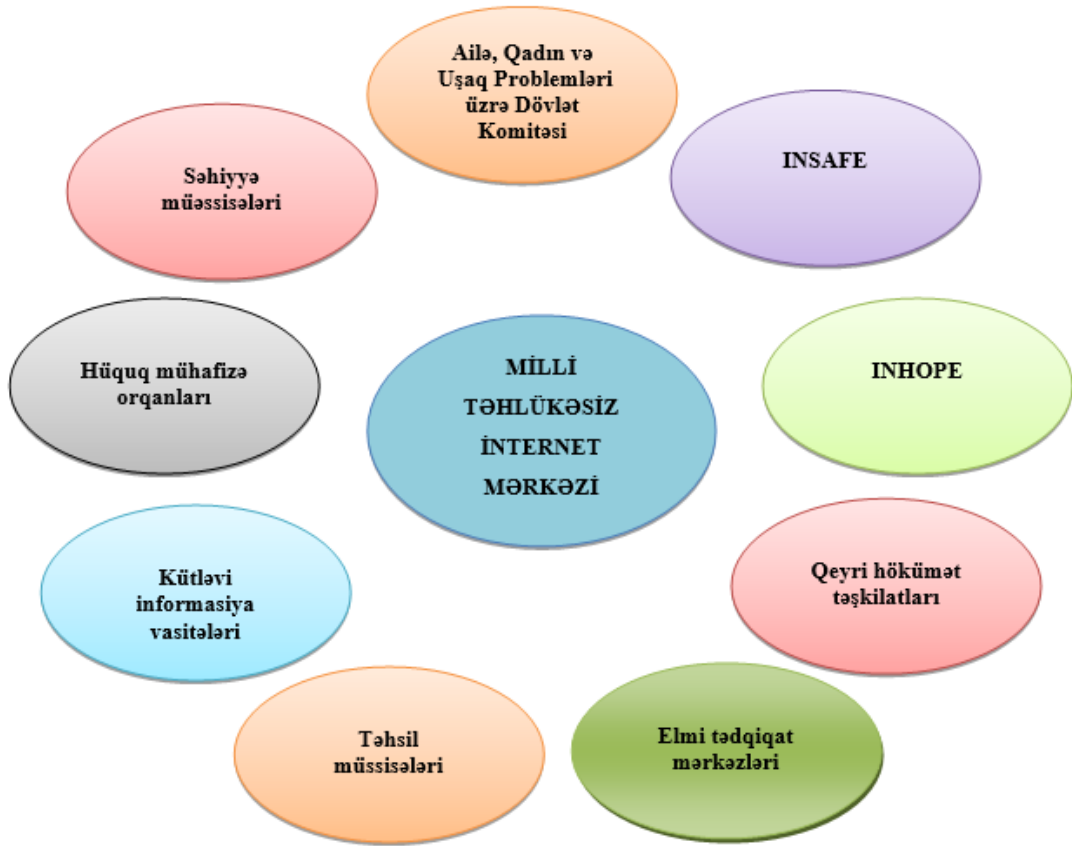
NRYTN yanında Elektron Təhlükəsizlik Xidməti Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 sentyabr 2012-ci il tarixli, 708 nömrəli Fərmanının 5-ci hissəsinə əsasən yaradılıb. Kibertəhlükəsizlik sahəsində informasiya infrastrukturunu subyektlərinin fəaliyyətinin koordinasiyasını, mövcud və yarana biləcək elektron təhlükələr barədə ölkə səviyyəsində məlumatlandırmanı, əhalinin, özəl və digər qurumların kibertəhlükəsizlik sahəsində maarifləndirilməsini və onlara metodiki kömək göstərilməsini təmin edir [22].

Azərbaycanda Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzinin yaradılmasına dair təkliflər

Ölkəmizdə müxtəlif təhlükəsizlik tədbirlərinin yerinə yetirilməsinə və müəyyən strukturun yaradılmasına baxmayaraq, İnternetdən gələn təhdidlərin səviyyəsi kibercinayətkarlığın transmilli xarakterinə görə hələ də yüksək olaraq qalır. Azərbaycanda uşaq, yeniyetmə və gənclərin virtual məkanda mümkün təhdidlərdən qorunması və İnternetdəki təhlükələrin qarşısının alınması məqsədilə MTİM-nin yaradılması həlli vacib olan məsələlərdən biridir. Artıq kibertəhlükəsizlik üzrə maarifləndirmənin aparılmasına, informasiya və texnologiyalardan təhlükəsiz istifadə mədəniyyətinin yüksəldilməsinə ehtiyac vardır. Cəmiyyətdə kibertəhlükələr haqqında maarifləndirmənin aparılması, yardım xətləri və qaynar xətlərin yaradılması, uşaqların qanunazidd və təhlükəli kontentlərdən qorunması üçün mexanizmlərin işlənilməsi vacib məsələlərdəndir.

Azərbaycanda uşaqların İnternet mühitində qorunmasını tənzimləyən, əlaqədar və beynəlxalq təşkilatlarla işləyən bir qurumun olması əhəmiyyətlidir və onun sxemi şəkil 1-də verilmişdir.

Şəkil 1. Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzinin digər müvafiq subyektlərlə qarşılıqlı əlaqəsi

Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və informasiya təhlükəsizliyi sahəsində müvafiq beynəlxalq təşkilat olan “İnsafe” ilə əməkdaşlığın qurulması MTİM-in fəaliyyətinə müsbət təsir göstərəcəkdir. Aşağıda MTİM-in fəaliyyətində bəzi tədbirlərin görülməsinə dair təkliflər verilir:

- Uşaq və yeniyetmələrin kibertəhlükəsizliyini təmin etmək üçün virtual mühitdə etik davranışın və İKT biliklərinin öyrədilməsi;
- Həm valideynlərdə, həm də uşaqlarda informasiya mədəniyyətini artırmağa yönəlmiş maarifləndirici tədbirlərin təşkili;
- İnternet istifadəçiləri arasında informasiya qarşudurma, aqressiv məzmunun dolaylı yaranan problemlərin qarşısını almaq üçün tövsiyə xarakterli reklamların yerləşdirilməsi;
- Yetkinlik yaşına çatmayanların aqressiv İnternet kontentlərindən qorunması sisteminin yaradılması;
- Qeyri-qanuni materialların, xüsusən də uşaq zorakılığına dair materialların yayılması ilə mübarizə üçün texniki tədbirlərin (süzgəc, blok və s.) görülməsi;
- Zərərli İnternet kontentdən qorunmaq üçün texnoloji tədbirlərin (qeyri-etik sözlər, jarqon ifadələr və s. kontentin sanitarizasiyası) görülməsi;
- Uşaqların İnternetdə davranışlarını monitorinq və analiz etməklə, şəbəkədən asılılığın və bundan yaranan təhlükələrin müəyyən olunması və s.
- Pedaqoqların, hüquqşünasların, psixoloqların və digər mütəxəssislərin əməkdaşlığa cəlb edilməsi.

İnternet fenomeni (sosial şəbəkələr, bloqlar, forumlar, onlayn icmalar, sosial qruplaşmalar, onlayn oyunlar və s.) müasir gənclərin mədəniyyətinin və həyat tərzinin bir hissəsinə çevrilmişdir. Müasir uşaqları bu mühitdən ayırmaq mümkün deyil. Odur ki, uşaq və yeniyetmələri kibertəhlükələrdən qorumaq və onları faydalı kontentə yönəltmək üçün MTİM-in fəaliyyətinə ehtiyac vardır.

Nəticə

Müsbət haldır ki, ölkəmizdə uşaqların zərərli informasiyadan qorunmasına dair müvafiq qanunvericilik bazası qəbul edilmişdir. Bu qanun uşaqların real və virtual həyatda təhlükələrdən, kibercinayətkarlardan və zərərli informasiyadan qorunmasında böyük rol oynayır.

Ümumiyyətlə, uşaqların, valideyn, himayədar, müəllim və ya uşaqla əlaqəli cavabdeh şəxslərin kibertəhlükələr haqqında məlumatlandırılması, onlara hüquqi və psixoloji dəstəyin verilməsi, metodiki işin aparılması və ən başlıcası İnternetdən əldə olunan zərərli məlumatların qarşısının alınması üçün texnoloji üsullardan istifadə etməklə kiberməkanda uşaqların təhlükəsizliyini, hərtərəfli kibertəhlükəsizliyi təmin edən bir struktur olaraq MTİM-in rolu böyük olacaqdır. Gələcəkdə gözlənilməz və idarəolunmayan mənfi nəticələrin qarşısını almaq üçün ölkədə fəaliyyət göstərən informasiya təhlükəsizliyi üzrə qurumlar və təşkilatlar mərkəzləşdirilmiş idarə olunmalıdır ki, bu işin də öhdəsindən MTİM daha yaxşı gələ bilər. MTİM-in müasir texnologiya, güclü sürətə, böyük informasiya tutumuna və böyük həcmli informasiyanı analiz etmə qabiliyyətinə malik olan sistemlərlə təchiz olunması işin daha səmərəli görülməsini təmin edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. MacFarlane K., Holmes V. Agent-Mediated Information Exchange: Child Safety Online / International Conference on Management and Service Science, 2009, pp. 1–5.
2. Smahel D., Machackova H., Mascheroni G., Dedkova L., Staksrud E., Ólafsson K., Livingstone S., Hasebrink U. EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries. EU Kids Online, 2020, doi: 10.21953/lse.47fdeqj010fo
3. IWF 2019 Annual Report, <https://www.iwf.org.uk>
4. Mahmudova R., Allahverdiyeva S. Elektron mühitdə gənc nəslin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi problemləri// “Elektron dövlət quruculuğu problemləri” I Respublika elmi-praktiki konfransı, 4 dekabr, 2014, s.185-188.
5. Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N., Yusifov F.F. Cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyinə dair bəzi konseptual baxışlar // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2(4), 2011, 3-9.
6. Safer İnternet Programmer, <https://www.saferinternet.org>
7. A European Strategy to deliver a Better Internet for our Children, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/european-strategy-better-internet-children>
8. European Safer Internet Centre resources in response to COVID-19, <https://www.betterinternetforkids.eu>
9. Safer internet day, <https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/safer-internet-day>
10. Internet governance forum, <https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/policy/internet-governance-forum>
11. General Data Protection Regulation, <https://gdpr-info.eu>
12. Lievens, E., and Milkaité, I. Age of Consent in the GDPR: Updated Mapping of Recent National Guidance and Proposals. Better Internet for Kids, 2017, <https://biblio.ugent.be/publication/8528973/file/8528974.pdf>
13. Better Internet for Kids, <https://www.betterinternetforkids.eu>
14. United Kingdom Safer Internet Centre, <https://www.betterinternetforkids.eu/web/united-kingdom/profile>
15. Kindergarten, <https://www.saferinternet.at/zielgruppen/lehrende/kindergarten>
16. Romanian Safer Internet Centre, <https://www.betterinternetforkids.eu/web/romania/profile>
17. German Safer Internet Centre, <https://www.betterinternetforkids.eu/sic/germany>
18. Солдатов Г.У., Шляпников В.Н., Журина М.А.. Эволюция онлайнрисков: итоги пятилетней работы линии помощи «дети онлайн» // Консультативная психология и психотерапия, 2015, № 3, ст. 50-66.
19. Əliquliyev R.M. İmamverdiyev Y.N., Mahmudov R.Ş. İnformasiya təhlükəsizliyi milli

- təhlükəsizliyin mühüm komponenti kimi // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2020, №1, 3-25.
20. Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya, <https://president.az/articles/11312>
21. “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu” 30 oktyabr 2018-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/40764>
22. Elektron Təhlükəsizlik Xidməti, <https://cert.az/>

УДК 04.37

Оджагвердиева Сабира С.

Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан

allahverdiyevsabira@gmail.com

Создание Национального безопасного интернет-центра в Азербайджане: проблемы и перспективы

Проблема безопасности детей и подростков в Интернете является актуальной темой в последние годы. Дети и подростки часто сталкиваются с опасностями в киберпространстве. Это негативно сказывается на их здоровье, психологии и правильном развитии как граждан. Вопрос о принятии превентивных мер по обеспечению безопасности в интернет-среде, информировании детей, подростков и молодежи об опасностях киберпространства является одним из ключевых вопросов информационной безопасности государства. В связи с этим в странах создаются структуры национальной безопасности, исследователи анализируют негативные последствия киберугроз, проводят мониторинг, делают прогнозы и принимают серьезные правовые акты как на национальном, так и на международном уровнях. Цель исследования – показать важность создания Национального центра безопасного Интернета в Азербайджане для предотвращения информационной киберпреступности и угроз в киберпространстве, а также для решения других подобных вопросов. В исследовании рассматривается деятельность Национального центра безопасного Интернета в ряде стран по обеспечению кибербезопасности детей, а также анализируются проблемы, возникающие в его работе. В исследовании использовались методы сравнительного анализа и систематического подхода. Полученные в статье результаты важны для создания и эффективной работы Национального центра безопасного Интернета, чтобы обеспечить защиту детей и подростков от интернет-угроз в виртуальном пространстве в среде электронного правительства.

Ключевые слова: безопасный Интернет, информационные центры, вредоносная информация, информационная безопасность.

Sabira S. Ojagverdiyeva

Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan

allahverdiyevsabira@gmail.com

The establishment of national safer internet centers in Azerbaijan: problems and perspectives

The problem of safety of children and adolescents on the Internet has been a hot topic in recent years. Children and adolescents often face dangers in cyberspace. This has a negative impact on their health, psychology and proper development as a citizen. The issue of taking preventive measures to ensure safety in the Internet environment, informing children, adolescents and young people about the threats in cyberspace are of the main issues in the information security of the government. In this regard, national security structures are established, researchers analyze the negative consequences of cyber threats, and the monitoring is conducted, forecasts are made, and serious legal documents, both national and international documents are adopted in different countries. The purpose of the study is to demonstrate the importance of establishing a National Safer Internet Center in Azerbaijan to address the issues of information safety, cybercrime and threats in cyberspace, and other similar issues. The study examines the activities of National Safer Internet Centers in a number of countries to ensure the cyber security of children, and analyzes the problems that arise in their operation. Comparative analysis and systematic methods are used in the study. The results obtained in the article are important for the establishment and effective operation of the National Safer Internet Center to protect children and adolescents from Internet threats in the virtual space in the e-government environment.

Keywords: *secure Internet, information centers, malicious information, data security.*